

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 44 Volume: 9 Issue: 44

Haziran 2016 June 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**TÜRKİYE'DE FİNANSAL KRİZLERİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, DIŞ
TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ***
**FINANCIAL CRISES IN TURKEY FOREIGN DIRECT INVESTMENT, FOREIGN TRADE AND
THE EFFECT ON ECONOMIC GROWTH**

Emin ÇAĞLAK**
S. Serdar KARACA***

Öz

Finansal krizler küresel bir köy haline gelmiş olan dünyada domino etkisi yaparak tüm ülkeleri etkilemektedir. Ayrıca ülke ekonomilerinin küreselleşmesi finansal krizlerin etkilerini daha derinden hissedilir hale getirmiştir. Etkisi kaçınılmaz olan finansal krizlerin sonuçlarını ölçebilmek için en etkili parametrelerden olan dış ticaret, ülkeye gelmekte olan doğrudan yatırımlar ve ekonomik büyüme çalışmanın başlıca değişkenlerdir.

Bu çalışmada 1994, 2001 ve 2008 finansal krizlerinin Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım, dış ticaret ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilerinin olup olmadığını, 1990-2011 periyodunda incelenmiştir. Söz konusu değişkenlere ait çeyrek dönemlik veriler UNCTAD, TÜİK, TEK, DPT gibi ulusal ve uluslararası kurumlardan her bir değişken için ayrı ayrı derlenmiştir. Finansal krizlerin değişkenler üzerindeki etkisini analiz etmek için Granger Nedensellik Testi ve T testi kullanılmıştır. Sonuç kısmında ise finansal krizlerin doğrudan yabancı yatırımları, dış ticareti, ekonomik büyümeyi her üç kriz döneminde de olumsuz olarak etkilediği analizlerle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Kriz, Doğrudan Yabancı Yatırım, Dış Ticaret, Ekonomik Büyüme, Granger Nedensellik Analizi, Bağımsız Örneklem T Testi.

Abstract

Financial crises influence the whole countries by making domino effect in the world which became a global village. Besides, globalization of the country economies rendered more appreciable the effect of financial crises. One of the most official parameter foreign commerce which we can measure the results of the financial crises, directly investment and economic growth are the main variables for thesis.

In this study whether there are negative effects of 1994, 2001 and 2008 crises on directly foreign investment, foreign commerce and economic growth was analyzed in 1990-2011 period. The data of mentioned variables was compiled from national and international institutes like UNCTAD, TÜİK, TEK, DPT. Granger Causality Test and T Test was used to make analysis the effect of financial crises on variables. In conclusion part, was supported by analysis that financial crises influence negatively directly foreign investment, foreign commerce and economic growth in three crisis period.

Keywords: Financial Crisis, Directly Foreign Investment, Foreign Commerce, Economic Growth, Granger Causality Test, Independent Sample T Test.

1. GİRİŞ

Ekonomik kriz, küreselleşme ile birlikte yayılmakta ve tarihsel süreçte bir sorun teşkil etmektedir. İletişim ve ulaşım imkânlarını artıran teknolojik ilerlemeler sayesinde piyasalar arasında etkileşim artmıştır. Bu nedenle etkisi ve şiddeti artan ekonomik krizler, dünya ekonomilerinin yaşadığı bir sorun olarak sürekli varlığını korumuştur.

1994 finansal krizi 1990 tarihli "Körfez Krizi" ile mali sektör likidite krizine girmiştir. Artan petrol fiyatları beraberinde enflasyonda artışı da getirmiştir. Halkın döviz talebini karşılayabilmek için Merkez Bankası büyük miktarda döviz Türkiye'ye getirmek zorunda kalmıştır. 1994 yılında kamu borçlanma faizlerini düşürmek için dönemin hükümetinin giriştiği operasyon neden olmuştur. Hazine ihalelerinin peş peşe iptal edilmesiyle para dövize kaymış ve kurların önünü kesmek için faizleri yükseltmiştir. Faizler bir ara yüzde 400'lere kadar çıkmıştır. Faizlerdeki yükseliş tüketim ve yatırım kararlarının ertelenmesine neden olunca ekonomi durmuş ve kriz kaçınılmaz son olmuştur. Ayrıca 1994 krizi sonrasında TMSF'nin işleyiş biçimi ve banka kurulmasının nispi olarak kolaylaştırılması finansal sistemdeki kırılma eğilimini artırmıştır daha sonra yaşanacak olan 2001 krizine davetiye çıkaracaktır.

Kasım krizinde TL pozisyonlarını koruyan insanların da Şubat'ta dövize hücum etmeleri sonucu döviz kuru üzerindeki baskı artmış, Merkez Bankası krizi izleyen iki gün boyunca rezervlerini eritmek pahasına piyasaya müdahale etmiş ancak 22 Şubat 2001 tarihinde, döviz kuru çapısının

* G.O.P Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, 06.11.2013 tarihinde kabul edilen yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.

** Öğr. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Başmakçı MYO, Bankacılık Sigortacılık Bölümü.

*** Doç. Dr., Gazi Osman Paşa Üniversitesi, İ.B.F. İşletme Bölümü.

yürürlükten kaldırılıp dalgalı kura geçildiğini ilan etmek zorunda kalmıştır. Merkez bankası böylece bir gün içinde 5 milyar doların üzerinde döviz rezervi kaybetmiştir. Dalgalı kura geçiş kararından sonra dolar 688 bin TL civarından 962 bin TL'ye yükselmiştir. Artan döviz talebi yüksek faiz silahıyla durdurulmak istenince gecelik İnterbank faiz oranları en yüksek %50'den, % 6200'e çıkmış daha sonra hızlı biçimde düşerek Şubat ayı sonunda %103'lere inmiştir. 16 Şubatta 10169 puan olan borsa endeksi, 19 Şubatta 8683 puana inmiştir.

Türkiye'de Aralık 2000 tarihinde uygulamaya konulan IMF destekli ve döviz kuru çıpasına dayalı programın, tıpkı 1980'lerde Latin Amerika ülkelerinde ve 1990'larda Meksika ve Güney Doğu Asya ülkelerinde olduğu gibi krizle noktalanması bu krizlerden çıkarılacak önemli dersler olduğunu göstermiştir(Yükseler, 2009:5) 2007 yılının ortalarında ABD'de konut piyasasında başlayan kriz, 2008 yılının Eylül ayında ABD'nin önde gelen yatırım bankalarından Lehman Brothers'ın iflasıyla küresel hale gelmiştir. Lehman Brothers'ın iflasını Amerika ve Avrupa'daki diğer finansal kuruluşlarının iflasları takip etmiştir. Finansal krizin reel ekonomiye yansımaları ise, 2008 yılının son çeyreğinde belirgin şekilde hissedilmeye başlanmıştır(Kazgan, 2012:213). Kriz sonrasında ekonomik büyümede uzun aradan sonra ciddi anlamda yavaşlamış 2008 yılı Haziran ayında yıllık TÜFE enflasyonu, bir önceki yılın aynı dönemine göre 2,0 puan artarak yüzde 10,6 oranında gerçekleşmiştir. Yıllık bazda enflasyondaki yükselme Temmuz-Ekim döneminde de devam etmiş, ancak Kasım ayından itibaren tekrar düşüş başlamıştır. Bu gelişme sonucunda, 2008 Aralık ayında yıllık TÜFE enflasyonu yüzde 10,1 olarak gerçekleşmiştir. Döviz kurları yüksek seviyesini korumasına karşın, 2009 yılı ilk beş ayında enflasyondaki düşüş hız kazanmış ve yıllık TÜFE artışı Mayıs ayı sonunda yüzde 5,2'ye gerilemiştir. Bu gelişmede, global krizin etkisiyle başta ham petrol olmak üzere uluslar arası piyasalarda temel mal fiyatlarındaki hızlı düşüş ve yurtdışında de ihracat ve iç tüketimdeki hızlı daralma belirleyici olmuştur. Nitekim ihracat 2008 yılı son çeyreğinde yüzde 13,3, 2009 yılı ilk çeyreğinde ise yüzde 26,0 oranında düşüş göstermiştir(Eğilmez, 2009: 68).

Bu incelemede önce ekonomik krizlerin dış dünyadan yansıyan etkilerle bağlantılarını karşılaştırarak krizin etkilerini araştırılarak üç kriz dönemi genel hatlarıyla aktarılacak. Devamında ise konu ile ilgili ulusal ve uluslararası yapılmış çalışmalarını özet halinde sunulacak, son olarak ise krizin etkilerinin bilimsel olarak ortaya konulabilmesi için analiz çalışması yapılacak ve ortaya çıkan bilgiler ışığında sonuç bölümü her bir kriz dönemi için ayrı ayrı oluşturulacaktır. İncelemedeki amaç, etkileri büyük olan üç kriz dönemini karşılaştırmak hem aralarındaki etki-sonuç, hem de zaman içinde ortaya çıkan farkları ortaya koymaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Finansal krizlerin geçmişi oldukça gerilere gitmekle birlikte, bu konuda teori oluşturma çabaları son 20 yılda yoğunluk kazanmıştır. Çalışmaya konu olan finansal krizlerin ekonomik göstergeler üzerine etkisi üzerine yerli ve yabancı olmak üzere bol miktarda araştırma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmında sayısal analizler yapılmış bir kısmında ise verilerdeki değişimler göz önüne alınarak çıkarımlar yapılmıştır.

Sweta C. Saxena, Kar-yiu Wong (2002), yapmış oldukları çalışmada 1997 Asya krizi öncesinde Tayland, Kore ve Malezya'daki aşırı yatırımların ekonomik krizlere zemin hazırlama olasılığını araştırmışlardır. Ekonomik model olarak rejim anahtarlama yaklaşımı ile eş bütünleme yaklaşımını kullanmış, üç ülkenin 1970 - 2000 yılları arasındaki büyüme yatırım verileri analize konu olmuştur. Sonuç olarak ise Tayland için aşırı yatırım % 8 ve % 20 arasında (eşbütünleşme yaklaşımı) değişmekte, Kore için ise aşırı yatırımın % 4 (rejim değiştirme yaklaşımı) ile % 9 (eşbütünleşme yaklaşımı) sonuçlarına ulaşılmıştır. Malezya için ise herhangi bir aşırı yatırım bulgusuna ulaşılmış bu veriler, aşırı yatırım ve aşırı iyimserliğin aşırı borçlanmaya ve üretime sonrasında borçların ödenmesinde sıkıntılara ve sonuçta da ekonomik hassasiyete sebebiyet vermektedir tezini desteklemektedir.

Arisyi F. Raz ve arkadaşları(2009), çalışmalarında küresel mali krizlerin ekonomik büyümenin üzerindeki etkisini Asya ekonomilerinde araştırmıştır. Dünya Bankası'nın 1990-2010 dönemi için Kalkınma Göstergeleri (ADİ) kümesi verilerini kullanmıştır.

Doğu Asya ekonomilerinden Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland ve diğer önemli Doğu Asya ekonomileri, Çin, Japonya ve Güney Kore araştırmaya konu olmuştur. Benchmark Büyüme Regresyon, Breusch-Pagan Lagrange Çarpımı testi ve F testi araştırmada kullanılan tekniklerdendir.

Sonuç kısmında Finansal krizlerin kaynakları farklı olsa bile, sonuçları her zaman, özellikle makroekonomik göstergeler, ekonomik büyüme ile ilişkili bulunmuştur. Kriz yıllarında genellikle olduğu gibi Doğu Asya krizi sırasında da ekonomik büyüme düşüşe geçmiş ve en hızlı büyüyen ekonomiler özelliğini yitirmiş negatif gelir artışı kaydedilmiştir. 1998 krizinin etkisi 2008 krizinden daha

ağır olduğunu belirtmiş çıkarım olarak ise Doğu Asya ekonomileri 1997 krizine göre 2008 yılında kriz sırasında daha esnek hale gelmişti Mine Yılmaz(2010), çalışmasında, uluslararası piyasalarla bütünleşen Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların ve dış ticaretin ekonomik büyümeye katkısı incelenmeye çalışmıştır. 1991Q1- 2007Q3 döneminde üçer aylık verilerle GSYİH, doğrudan yabancı yatırımlar, ihracat ve ithalat değerleri arasındaki nedensellik ilişkisi, Granger Nedensellik analizi yardımıyla test etmiştir. Sonuç olarak doğrudan yabancı yatırımların zayıf da olsa ihracatı ve ithalatı takip ettiği, ancak doğrudan yabancı yatırımlarla ekonomik büyüme arasında güçlü bir nedensellik olmadığı bulmuştur. Çalışmada ayrıca ithalat ve ihracat ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı ve ithalattan ihracata doğru tek taraflı bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Suzan Ergün ve Levent Gökdemir (2010), çalışmasında küresel krizin Türkiye’nin dış ticaret sektörüne etkisi araştırmış. IMF’nin 2000-2009 GSYİH ve Krizin Dünya Dış Ticaretine etkisi, TCMB haftalık verileri Tüketici Güven Endeksi hazine müsteşarlığı, Türkiye’ye gelen Doğrudan Yatırımlar(2003-2009) hazine müsteşarlığı aylara göre Türkiye’nin İhracat Rakamları(2006-2010), aylara göre hazine verileriyle, Türkiye İthalat verileri ve Dış ticaret ve Cari İşlemler Dengesi verileri kullanılmış. Dünya ticaret hacmindeki azalmaya bağlı olarak başta Avrupa Birliği Ülkeleri olmak üzere Türkiye’nin önemli dış ticaret ortaklarının krizden ağır şekilde etkilenmeleri Türkiye’nin Dış Ticaret hacminde de krizle birlikte bir daralma meydana geldiğini vurgulamış, çalışmada bu daralmanın boyutunu kriz öncesi dönemle kıyaslayarak açıklamıştır.

Lale Karabıyık ve Adem Anbar (2010), çalışmasında küresel finansal krizin doğrudan yabancı yatırımlar üzerine etkisini araştırmış.2003-2009 AB Ekonomik Hassasiyet Göstergesini, 2003-2008 Global Sermaye Giriş Çıktıları(UNCTAD), 2005-2008 Gelişmiş Ülkelerdeki Sermaye Giriş Çıktıları (UNCTAD)verilerini kullanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde yüksek riskli ipotekli konut kredileri ve menkul kıymetleştirme piyasalarından çıkan krizin, ilk önce gelişmiş ülkeleri, ardından gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına aldığını belirtmiş. Krizin, finansal piyasalar ve reel ekonomi üzerinde önemli etkileri olduğunu belirtmiştir. Krizin etkilediği alanlardan birinin de doğrudan yabancı sermaye akımları olduğunu söylemiş. Doğrudan yabancı yatırımların 2009’da da azalacağını fakat yatırımları uyarıcı ulusal ve uluslararası bir takım tedbirler alındığı takdirde 2010’da tekrar yükselişe geçeceği sonucuna varmıştır.

Elsa Goncalves, Arja Karkkainen (2010), krizlerde doğrudan yabancı yatırım akımları adlı makalesinde, 2008 Küresel mali krizinde Avrupa Birliği, ABD, Asya ülkeleri ve Avustralya’da doğrudan yabancı yatırımların nasıl etkilendiğini araştırmıştır. Çalışmasında Eurostat veri tabanında yayınlanan 1992-2010 yılları arasındaki DYY, büyüme hızı verileri grafikler yardımıyla yorumlayarak kullanmıştır. Sonuç olarak ise DYY pozisyonlarındaki büyümede 2008 yılında bir yavaşlama gerçekleştiği, 2008 yılında AB-27 net gelir düzeyinde keskin düşüş yaşandığı ve ABD ye AB-27 den gelen doğrudan yabancı yatırımların önemli ölçüde azaldığı sonucuna varmıştır.

Erşan Sever, Zekai Özdemir ve Zekeriya Mızrak (2010), çalışmasında 1985-2008 yılları arasındaki veriler kullanılarak Brezilya, Güney Kore ve Türkiye örneğinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve krizlerin ekonomik büyüme sürecine etkileri eş-bütünleşme ve nedensellik testleri yardımıyla analiz etmiştir. Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre incelenen ülkelerde ekonomik krizler büyümeyi olumsuz etkilerken, portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna varmıştır. Brezilya ve Türkiye için portföy yatırımlarının, Güney Kore için ise doğrudan yatırımlar büyümeye daha çok katkı sağladığını bulmuştur. Granger nedensellik testine göre, Brezilya’da doğrudan yabancı sermaye, portföy yatırımları ve krizlerden büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisini bulmuştur. Kore’de portföy yatırımları ile ekonomik krizler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlamıştır. Ayrıca portföy yatırımları ve kriz değişkeninden ekonomik büyümeye doğru, kriz değişkeninden de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru tek yönlü nedensellik tespit etmiştir. Türkiye’de ise portföy yatırımları ve krizler ekonomik büyümeyi tek yönlü, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü ilişki bulmuşlardır.

Abdullah Takım(2010), çalışmasında yöntem olarak Türkiye’de GSYİH ile ihracat arasındaki ilişkiyi Granger Nedensellik testi ile araştırmış, çalışmasında; 1975-2008 dönemlerinde TÜİK Dış Ticaret Müsteşarlığından alınan Türkiye’nin Dış Ticaret Göstergeleri, GSYİH verilerin Değişim Grafiği, İhracat Değişim Grafiği, verilerini kullanılmış. Çalışmada 1975-2008 Türkiye verilerini kullanarak, hata düzeltme modeli ve nedensellik testleri uygulanarak, ihracattaki artışın GSYİH’yi destekleyip desteklemediği araştırılmıştır. Sonu olarak ihracat artışının GSYİH artışına yol açmadığı başka bir ifadeyle ihracata dayalı büyüme modelinin Türkiye’de geçerli olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durum iktisat politikalarının yürütülmesinde ihracata göreceli olarak daha az önem verilmesi gerektiği şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmiştir.

Temelde döviz sıkıntısı çeken bir ülke olarak, en sağlıklı döviz girişinin ihracat yoluyla sağlanması, sıkça krizlerin yaşanmasıyla iç piyasaya olan bağımlılığın azalması, sürdürülebilir ekonomik yapının sağlanması, rekabeti artırarak ekonomiye dinamizm kazandırması, dış ticaret açığının kapatılması bakımından birinci derecede öneme sahip olduğunu vurgulamıştır.

Draz Umar Muhammed(2011), çalışmasında, finansal krizlerin Pakistan ve Çin ekonomilerine beş büyük krizin etkisini 1951 yılından 2010 yılına kadar Pakistan ve Çin Uluslararası İstatistik Bürosu GSYİH verileri, Eviews programı yardımıyla Pakistan ve Çin için GSYİH büyüme varyasyonları Chow Kırılma Noktası(Break- Point) Testi ile analiz etmiştir. Sonuç kısmında ise Pakistan'ın 1979-1982 finansal krizden çok fazla etkilenmedi hatta ekonomi %7 oranında büyümüştür fakat Asya krizi gerek iç meseleleri gerek ise dış etkilerden dolayı büyük oranda etkilendiğinin belirtmiştir. 2008 küresel krizden fazla etkilenmediği sonucuna varmıştır. Çin ise finansal krizlerden etkilenmiş fakat 1978 yılından sonraki reformlarla krizlere karşı daha dayanıklı hale geldiğini tespit etmiştir. Karşılaştırma sonucunda Çin'in Pakistan'a göre finansal krizlere karşı daha dayanıklı olduğunu vurgulamıştır.

Vintila Denisia Mariana (2011), çalışmasında 2007 - 2010 krizleri sırasında doğrudan yabancı yatırımlar ile daha önceki dönemlerdeki krizlerde doğrudan yabancı yatırımların seyrini araştırmış ve kriz sırasında doğrudan yabancı yatırımların hangi koşullar altında daha fazla istikrar sağlayabileceğini mevcut krizin(2008) doğrudan yabancı yatırımlardaki değişimden yola çıkarak analiz etmeye çalışmıştır. Çalışması gösteriyor ki önceki krizler sırasında doğrudan yabancı yatırımlar sermayenin diğer türlerinden farklı davranmış ve stabil seyir izlemiş fakat yine de mevcut krizde doğrudan yabancı yatırımların da kararlı davranmadığını tespit etmiştir. Geçmişteki doğrudan yabancı yatırımların istikrarının şirket birleşmeleri sayesinde gerçekleştiğinin altını çizmiş, mevcut krizde ise bu durumda şirket birleşmeleri ve satın almalarda ciddi manada düşüş tespit edilmiştir.

Sonuç olarak ise mevcut krizin büyüklüğü öncekilerden çok daha yüksek olduğu için son kriz ile diğer krizlerin karşılaştırmaları önemsizliğini belirtmiştir. Mevcut kriz sırasında Doğrudan yabancı yatırım değerlerinin önemli ölçüde düştüğünü ve sermaye akımlarının diğer formlarının da krize hızlı tepki verdiği sonucuna varmıştır.

Erhan Duman(2011) çalışmasında, krizlerin anatomisi: 1929 ekonomik buhranı ve 2008 küresel krizinin karşılaştırılması konusunu araştırmış, 1929 Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin dünya ekonomilerine etkisi ve her iki krizin nedenleri ve sonuçları açısından karşılaştırma yapılmıştır. 1929 ve 2008 kriz dönemlerine ait reel GSYİH'lardaki düşüşler, İmalat sanayi üretim yüzdeleri, nominal ihracat oranlarının karşılaştırılması, menkul kıymetler borsası verileri, istihdam, nominal faiz oranları, bütçe açıkları ve bütçe fazlaları gibi veriler OECD'den alınarak kullanılmış. Söz konusu verilerdeki değişimler üzerinden tespit ve yorumlar da bulunulmuştur.

Krizlerin benzerliklerinin etkileri, süresi, kapsam ve boyutları açısından diğer yaşanan ekonomik krizlere göre çok daha şiddetli olmasından kaynaklandığını tespit etmiş. Krizin aşılmasına yönelik iktisatçıların vermiş olduğu teorileri sonuç olarak aktarmıştır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. MATERYAL

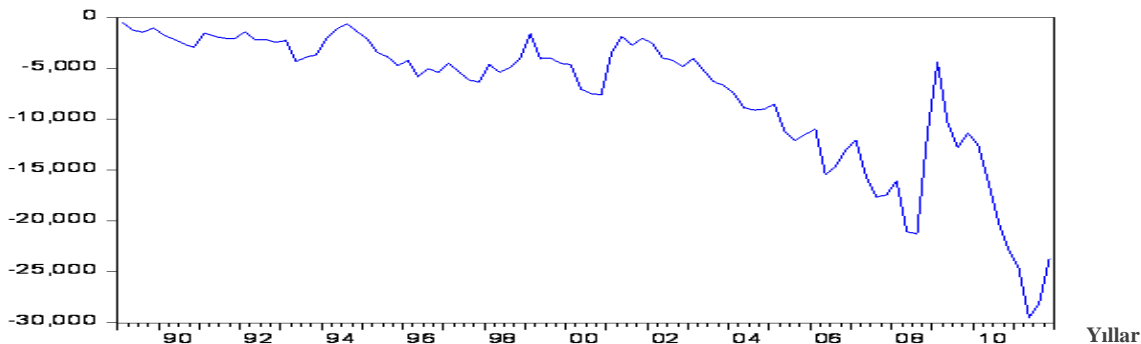
3.1.1. Araştırmada Kullanılan İstatistiksel Teknikler

Araştırmada yer alan çeyrek dönemlik veri seti Eviews ve SPSS (Statistical Package for Social Sciences) paket programlarında analiz edilmiştir.

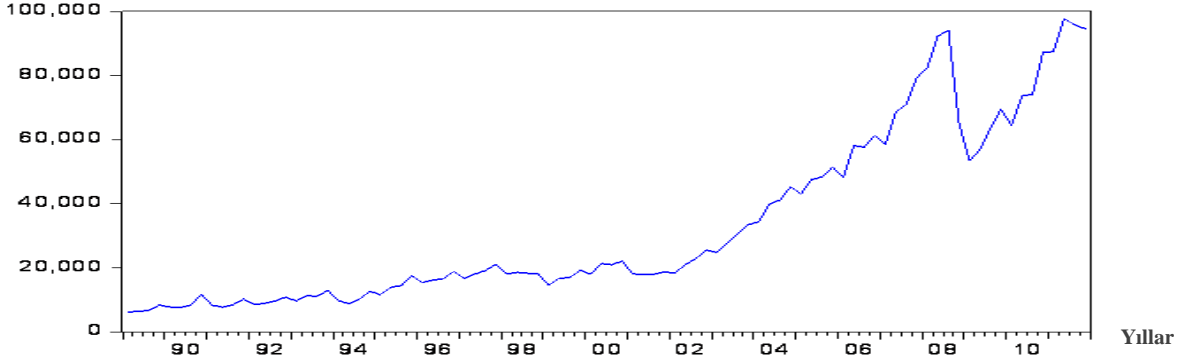
Çalışmanın amacı kriz dönemlerinin etkilerini ortaya koymak olsa da araştırmada yer alan değişkenlerin birbirleri arasındaki ilişkiyi belirlemek adına bağımlı değişken olarak dış ticaret dengesi seçilmiş ve bu değişkeni etkilediği düşünülen ithalat, ihracat, dış ticaret hacmi, gayri safi yurt içi hasıla ve doğrudan yabancı yatırımlar değişkenlerinin etkisi de ön bilgi olarak verilmiştir.

Veri setine ilişkin grafikler

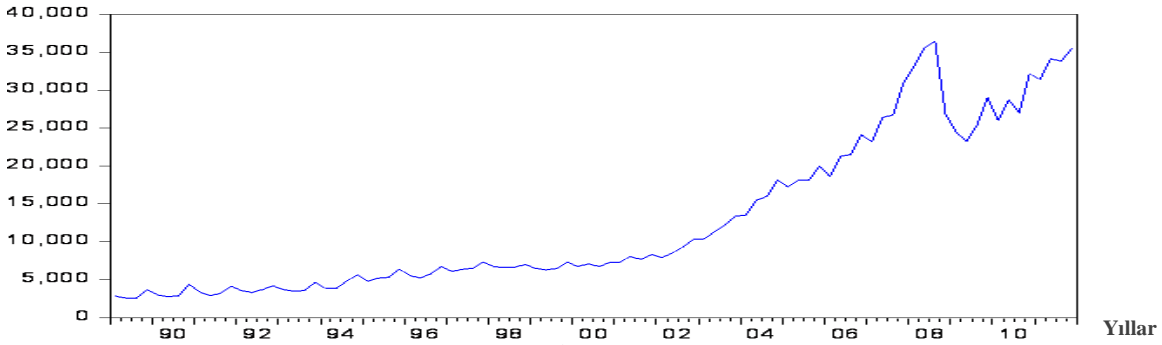
Şekil-4.1 Dış Ticaret Dengesi Zaman Serisi Grafiği

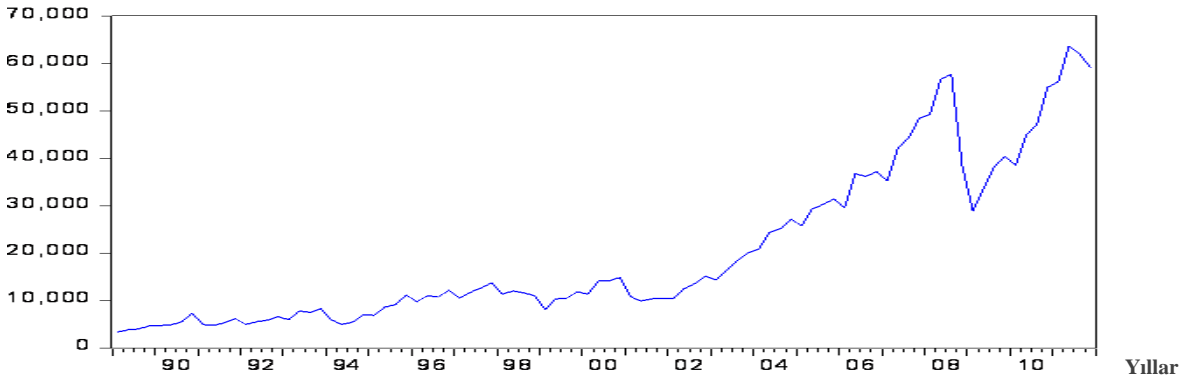
Şekil-4.1 Dış Ticaret Hacmi Zaman Serisi Grafiği

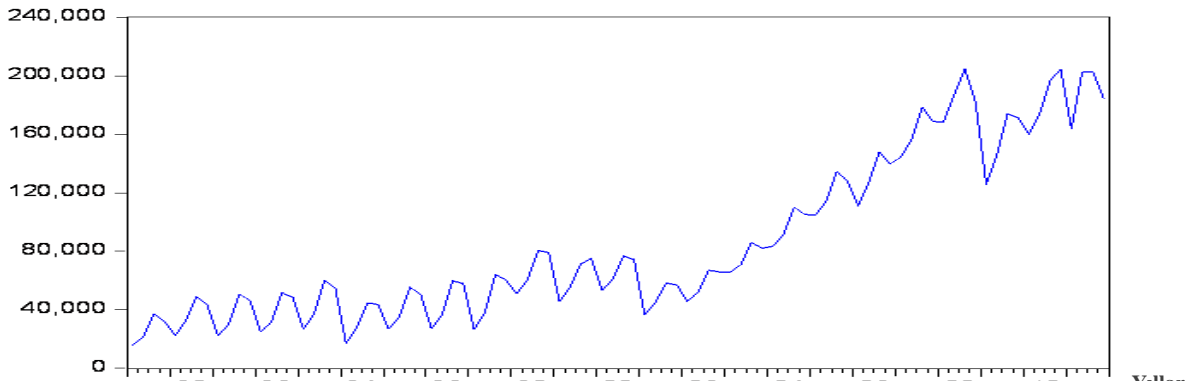
Şekil-4.2 İhracat Zaman Serisi Grafiği

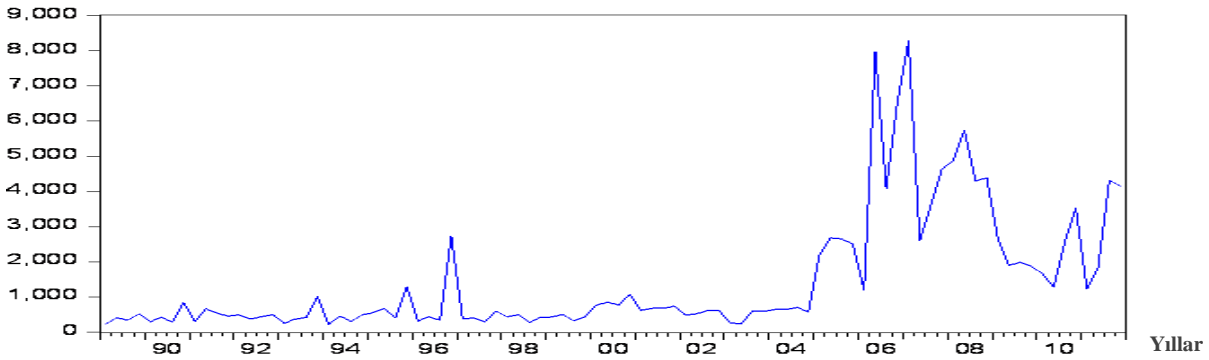
Şekil-4.3 İthalat Zaman Serisi Grafiği

Şekil-4.4 GSYİH Zaman Serisi Grafiği

Şekil-4.5 DYY Zaman Serisi Grafiği

3.2. YÖNTEM

3.2.1 Birim Kök Testleri

Zaman serisi analizlerinde öncelikle modelde kullanılan zaman serilerinin durağan olup olmadığının sınanması gerekmektedir. Bir zaman serisi, zaman içinde değişmiyor ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı ise durağandır. Durağan olmayan zaman serileriyle çalışıldığı zaman düzmece regresyon problemiyle karşılaşılabilir. Bu durumda regresyon analiziyle elde edilen sonuç gerçek ilişkiyi yansıtmaz. Durağan olmayan zaman serileriyle yapılan regresyon analizleri, sadece bu seriler arasında bir eş bütünleşim ilişkisi varsa gerçek ilişkiyi yansıtabilir (Karaca, 2003:249).

Zaman serilerinin durağan olması olarak ifade edilen şey, zaman içinde varyansın ve ortalamasının sabit olması ve gecikmeli iki zaman periyodundaki değişkenlerin kovaryansının değişkenler arasındaki gecikmeye bağlı olup zamana bağlı olmamasıdır.

$$\text{Ortalama} = E(Y_t) = \mu$$

$$\text{Varyans} = \text{var}(Y_t - \mu) = \delta^2$$

$$\text{Kovaryans} = \chi_k = E((Y_t - \mu)(Y_{t-k} - \mu))$$

Bir zaman serisi durağan değilse; otokorelasyonlar ve öngörüler sabit kalmakta ve parametrelerin en küçük kareler tahmin edicilerinin dağılımı da normal olmamaktadır. Bu yüzden öngörü yapabilmek ve bir takım istatistikî sonuçları elde edebilmek için öncelikle serinin durağanlığının sınanması ve seri durağan değilse durağanlaştırılması gerekmektedir. Değişik yöntemler olmakla birlikte durağanlık sınaması için kullanılan en yaygın ve geçerli yöntem birim kök testleridir. Literatürde yoğun olarak kullanılan birim kök testlerinden bazıları olan Dickey-Fuller (DF), Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testinden aşağıda kısaca bahsedilecektir.

3.2.1.1. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Dickey-Fuller testi, gözlenen serilerde birim kökün varlığının (serinin durağan olmadığı) olup olmadığına belirlenmesinde kullanılan bir testtir. Bu yöntemin ilk olarak duyurulması, Dickey D.A. ve W.A.Fuller'ın 1979'da 'Journal of American Statistical Association' adlı dergide yayınlanan makaleleriyle olmuştur. Testin ilk çıktığı dönemden günümüze kadar çeşitli alanlarda yeterli gelmediği ve bundan dolayı eksikliklerin kapatılması için oluşturulan yardımcı yöntemler ortaya çıkmıştır.

Birim kökün varlığının sınanması için kullanılan iki hipotez kullanılmaktadır. Bunlar;

H_1 : $\gamma < 0$ ($p < 1$) (seride birim kök yoktur.) (seri durağandır.)

H_0 : $\gamma = 0$ ($p = 1$) (seride birim kök vardır.) (seri durağan değildir.)

Hipotezlerinin oluşturulduktan sonra mevcut model içinde sınanması şu şekilde olmaktadır;

Dickey-Fuller testinin uygulanmasında " $\Delta y_t = \gamma y_{t-1} + u_t$ " regresyonunda yer alan γ parametresinin sahip olduğu 't' değerinin, Dickey-Fuller'a özel olarak hazırlanan "T" istatistik tablo değeri ile karşılaştırılarak, önceden hazırlanan H_0 ve H_1 hipotezlerine göre birim kökün varlığı tespit edilmektedir (Hanedar 2005:8).

Yukarıda ele alınan DF test modelinin içerdiği kabul edilen otoregresif süreç sayısı AR (1) kabul edilmektedir. Fakat bu kural tüm zaman serileri için geçerli olmayabilir. Bu nedenle Dickey D.A. ve W.A.Fuller'ın (1981) 'de 'Econometrica' dergisindeki makalelerinde bu eksikliği ele almış ve söz konusu test denklemini geliştirerek son haliyle şu şekilde ifade etmişlerdir:

ADF denklemleri (en geniş haliyle) :

$$\Delta Y_t = a + bt + \gamma Y(t-1) + c \Sigma \Delta Y(t-1) + ut$$

Bu şekilde revize edilen regresyon zaman serileri için birim kök taşıyıp taşımadıklarının tespitinde büyük rol oynamaya başlamıştır.

3.2.2. Granger Nedensellik Testi

Granger, nedenselliği şu şekilde tanımlamıştır “Y’nin öngörüsü, X’in geçiş değerleri kullanıldığında X’in geçiş değerleri kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y’nin Granger nedenidir”. Bu tanımlamanın doğruluğu test edildikten sonra ilişki X→Y şeklinde gösterilir.

Bu test ile bir tahmin değil nedensellik çıkarılması yapıldığı için değişkenler önceden durağanlaştırılmalıdır.

$$x_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i x_{t-i} + \sum_{j=1}^q \beta_j y_{t-j} + \varepsilon_{x,t} \quad (4, 1)$$

$$y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i x_{t-i} + \sum_{j=1}^q \beta_j y_{t-j} + \varepsilon_{y,t} \quad (4, 2)$$

Granger nedensellik testinin sıfır hipotezi y x’in nedeni değildir. ($H_0: \beta_1 = \dots = \beta_q = 0$) ve alternatif hipotezi en az bir j için $H_1: \beta_j \neq 0$ şeklindedir.

Test istatistiği, T gözlem sayısını temsil ederken, (n, T - n - q - 1) serbestlik derecesiyle F dağılımına uyar Akaike Bilgi Ölçütü, (AIC) her iki değişken için en uygun gecikme uzunluklarını (2 gecikme) bulmada kullanılmıştır (Granger, C. W. J. 1969:424).

Granger nedensellik testi çözümlemede kullanılan gecikme sayısına duyarlı olup nedenselliğin yönü gecikmeli terim sayısına önemli ölçüde bağlı bulunmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada gecikme sayısı 2 olarak alınmıştır (Umut 2011:120).

3.2.3. T Testi

T testi ile iki grubun ortalamaları karşılaştırılarak, aradaki farkın rastlantısal mı, yoksa istatistiksel olarak anlamlı mı olduğuna karar verilir. Analiz kapsamında elde edilen veriler DENG, HACİM, GSYİH, İTHALAT, İHRACAT, DYY kriz öncesi ve kriz sonrası ortalamaları bakımından karşılaştırılmıştır.

Elde edilen veriler 1991–2011 yılları için üçer aylık dönemlere aittir. 1990–1993 yıllarına ilişkin veriler 1. kriz öncesi dönem olarak kabul edilip söz konusu 4 yılın yukarıda belirtilen değişkenlere ilişkin ayrı ayrı ortalamaları alınmış ve kriz öncesi dönem verileri olarak kaydedilmiştir. 1994–1997 yıllarına ilişkin veriler ise 1. kriz sonrası dönem olarak kabul edilip söz konusu 4 yılın yukarıda belirtilen değişkenlere ilişkin ayrı ayrı ortalamaları alınmış ve kriz sonrası dönem verileri olarak kaydedilmiştir.

1997–2000 yıllarına ilişkin veriler 2. kriz öncesi dönem olarak kabul edilip söz konusu 4 yılın yukarıda belirtilen değişkenlere ilişkin ayrı ayrı ortalamaları alınmış ve kriz öncesi dönem verileri olarak kaydedilmiştir. 2001–2004 yıllarına ilişkin veriler ise 2. kriz sonrası dönem olarak kabul edilip söz konusu 4 yılın yukarıda belirtilen değişkenlere ilişkin ayrı ayrı ortalamaları alınmış ve kriz sonrası dönem verileri olarak kaydedilmiştir. 2004–2007 yıllarına ilişkin veriler 3. kriz öncesi dönem olarak kabul edilip söz konusu 4 yılın yukarıda belirtilen değişkenlere ilişkin ayrı ayrı ortalamaları alınmış ve kriz öncesi dönem verileri olarak kaydedilmiştir. 2008–2011 yıllarına ilişkin veriler ise 3. kriz sonrası dönem olarak kabul edilip söz konusu 4 yılın yukarıda belirtilen değişkenlere ilişkin ayrı ayrı ortalamaları alınmış ve kriz sonrası dönem verileri olarak kaydedilmiştir.

Söz konusu 2 döneme ilişkin verilerin karşılaştırılmasında bağımlı örneklem t testi kullanılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Genişletilmiş Dickey Fuller (Adf) Birim Kök Testi Sonuçları

	Kritik değer	ADF-t İstatistiği
<i>DIŞ TİC. DENG</i>	-3.462912 (5)	-2.030933
<i>GSYİH</i>	-3.462292 (4)	-1.964663
<i>DIŞ TİC. HACİM</i>	-3.459950 (0)	-1.733025
<i>İHRACAT</i>	-3.461686 (3)	-1.583160
<i>İTHALAT</i>	-2.895512 (5)	0.641984
<i>DYY</i>	-3.461094 (2)	-2.350444

Parantez içindeki değerler Schwarz bilgi kriterine göre belirlenen gecikme uzunluklarını ifade eder. ADF-t istatistiği değerleri %5 anlam seviyeli Mac Kinnon kritik değerlerinden mutlak değer olarak daha küçük olduğu için tüm değişkenlerin durağan olmadıkları görülmektedir.

Dış ticaret hacmi, gsyih, dış ticaret dengesi, ithalat, ihracat ve doğrudan yabancı yatırımlar için birinci dereceden farklar alınarak yapılan yeni birim kök testi sonuçları aşağıdaki gibidir.

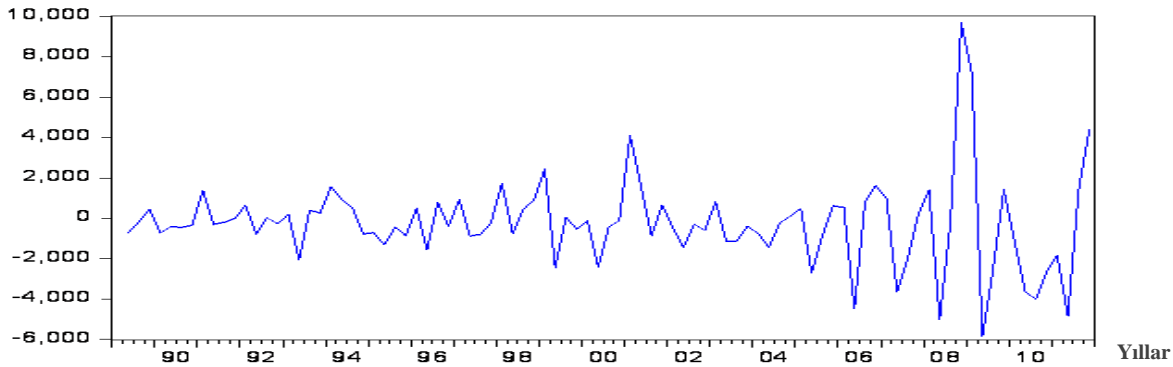
Tablo-4.2 ADF Birim Kök Testi Sonuçları Devamı

	Kritik değer	ADF-t İstatistiği
<i>DIŞ TİC. DENGE</i>	-2.897223 (1)	-4.915010
<i>GSYİH</i>	-3.465548 (8)	-3.641239
<i>DIŞ TİC. HACİM</i>	-3.461686 (2)	-7.165868
<i>İHRACAT</i>	-3.461686 (2)	-6.816848
<i>İTHALAT</i>	-3.462912 (4)	-5.431025
<i>DYY</i>	-3.461094 (1)	-10.77924

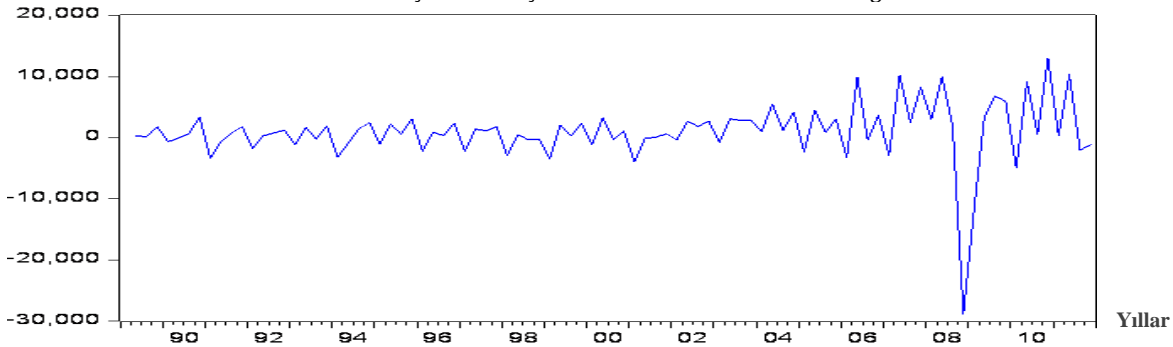
Görüldüğü gibi tüm serilerin 1. dereceden durağan oldukları belirlenmiştir.

4.1.1. Durağanlaştırılmış Serilerin Grafikleri

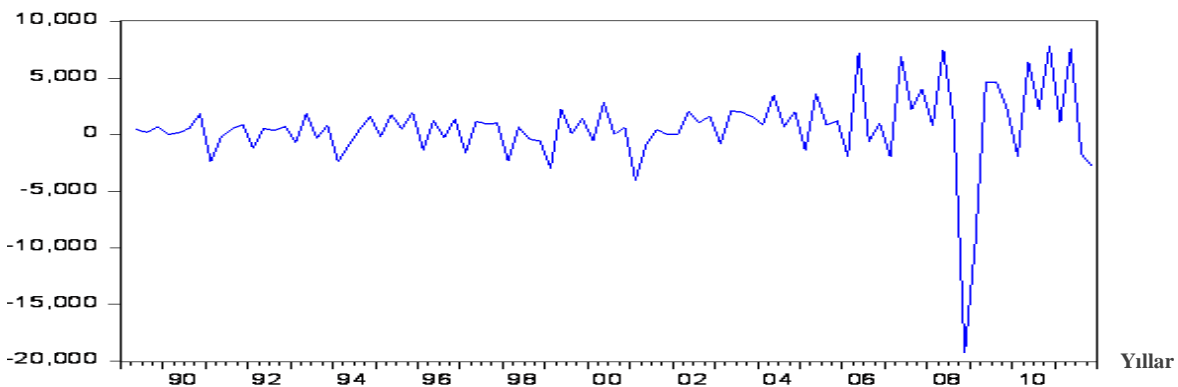
Şekil-4.1 Dış Ticaret Dengesi Zaman Serisi Grafiği

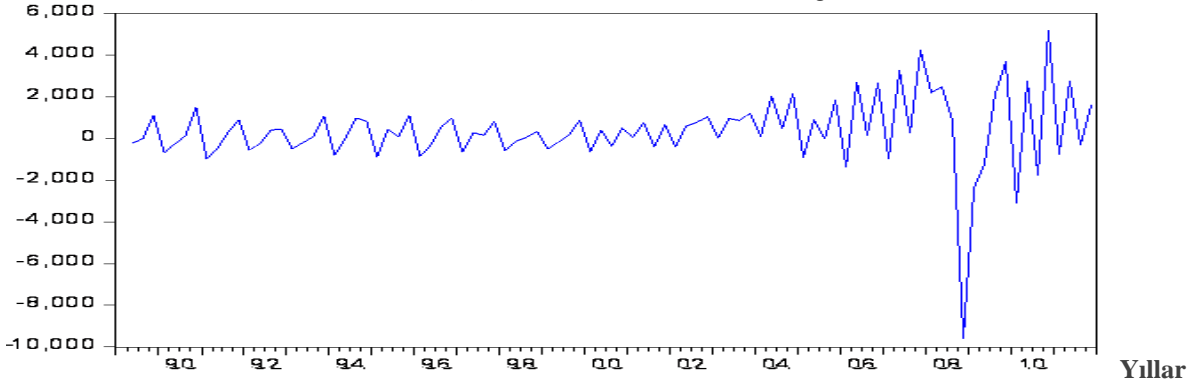
Şekil-4.2 Dış Ticaret Hacmi Zaman Serisi Grafiği

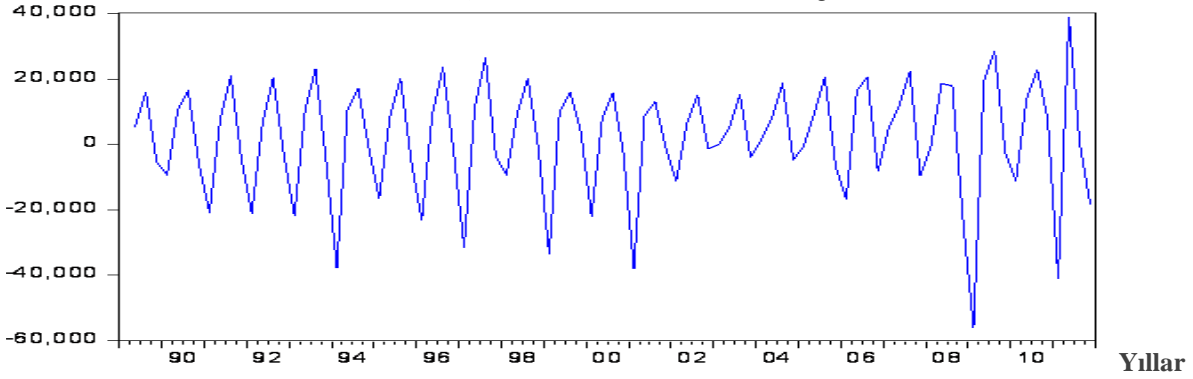
Şekil-4.3 İthalat Zaman Serisi Grafiği

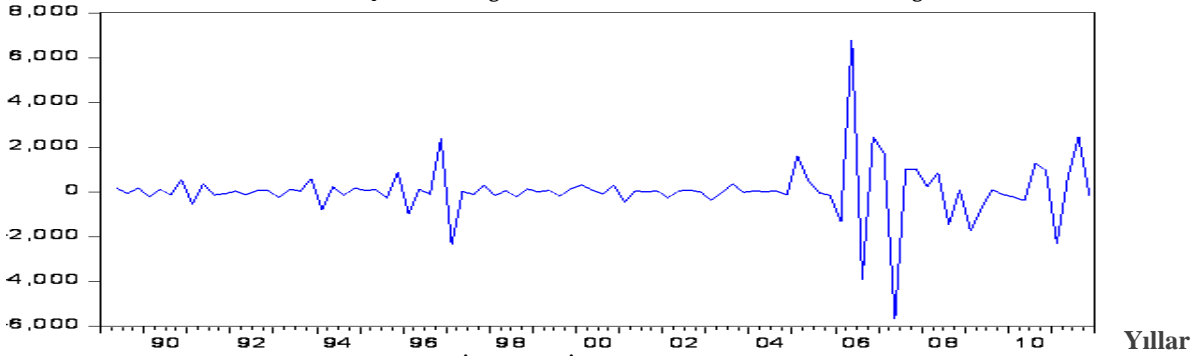
Şekil-4.4 İhracat Zaman Serisi Grafiği

Şekil-4.5 GSYİH Zaman Serisi Grafiği

Şekil-4.6 Doğrudan Yabancı Yatırım Zaman Serisi Grafiği

4.2. GRANGER NEDENSELLİK TESTİ SONUÇLARI

Granger nedensellik sınaması, bir zaman serisinin başka bir zaman serisini tahmininde kullanışlı olup olmadığının bir istatistiksel sınamasıdır. Bu bağlamda yapılan çalışmada bağımlı değişken dış ticaret dengesi olmak üzere yapılan analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo-4.3 Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Gözlem	F	Olasılık (p)
DENGE => GSYİH	92	3.95343	0.0005
GSYİH=> DENGE		1.10360	0.3734
DENGE => HACİM	92	2.12445	0.0402
HACİM=> DENGE		2.06264	0.0465
DENGE => İH	92	1.02657	0.4292
İH=> DENGE		2.06264	0.0465
DENGE => İTH	92	2.40083	0.0208
İTH=> DENGE		2.06264	0.0465
DENGE => DYY	92	2.67970	0.0106
DYY=> DENGE		1.77406	0.0910

Tablo 4.3'e göre Granger Nedensellik Testi, dış ticaret dengesi için H_0 hipotezinin kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. H_0 hipotezi GSYİH, DYY, HACİM, İHRACAT, İTHALAT, dış ticaret dengesine neden olmaz şeklindedir. Granger Nedensellik Testi sonucunda GSYİH, HACİM, İHRACAT, İTHALAT değişkeninin

gecikmeli değerlerinin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu için, dış ticaret dengesindeki değişimin bir kısmını GSYİH, HACİM, İHRACAT, İTHALAT değişkeninin geçmiş değerleriyle açıklamak mümkündür. Denge değişkenindeki değişimlerin bir kısmını, dış ticaret hacmi, ihracat ve ithalat değişkenlerinin geçmiş değerleriyle açıklamak mümkün iken doğrudan yabancı yatırımlar ve gayri safi yurt içi hâsıla değişkenlerinin geçmiş değerlerinin, dış ticaret dengesi değişkenindeki değişimlere etkisi olduğu söylenemez. Bunun yanında gsyih, dış ticaret hacmi ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlar değişkenlerindeki değişimin bir kısmı, dış ticaret dengesi değişkeninin geçmiş değerleriyle açıklanabilir. Dış ticaret dengesi ile dış ticaret hacmi ve ithalat değişkeni arasında çift yönlü ilişki varken diğer değişkenlerle dış ticaret dengesi arasında tek yönlü ilişki söz konusudur.

4.3. T TESTİ SONUÇLARI

4.3.1. 1994 Kriz Dönemi Analizi Sonuçları

Analiz kapsamında elde edilen veriler DENGİ, HACİM, GSYİH, İTHALAT, İHRACAT, DYY kriz öncesi ve kriz sonrası ortalamaları bakımından karşılaştırılmıştır.

Tablo-4.4 1994 Kriz Dönemi T testi Sonuçları

Değişkenler	Karşılaştırmalar	Ortalama fark	Standart sapma	t	p
DENGİ	Kriz öncesi -Kriz sonrası	828.50000	1189.23746	2.413	0.034
GSYİH	Kriz öncesi -Kriz sonrası	233.66667	3334.77777	0.243	0.813
HACİM	Kriz öncesi -Kriz sonrası	-4047.66667	1960.88136	-7.151	0.000
İHRACAT	Kriz öncesi -Kriz sonrası	-1609.58333	532.39877	-10.473	0.000
İTHALAT	Kriz öncesi -Kriz sonrası	-2438.08333	1531.73831	-5.514	0.000
DYY	Kriz öncesi -Kriz sonrası	-200.08333	551.02821	-1.258	0.234

1. kriz dönemine (1994) ilişkin yapılan karşılaştırmalarda kriz öncesi ve kriz sonrası ortalamalarındaki değişim incelenmiş ve dış ticaret dengesinde kriz sonrası dönemde DENGİ değişkeninde 828.50000 birimlik ve GSYİH da 233.66667 birimlik azalma meydana gelmiş, hacimde 4047.66667, ihracatta 1609.58333, ithalatta 2438.08333ve dyy de 200.08333 birimlik artış meydana gelmiştir.

1994 krizinin DYY ve GSYİH haricinde diğer tüm değişkenler üzerinde etkisi anlamlıdır ($p < 0,05$). Söz konusu veriler incelendiğinde DENGİ değişkeninde kriz sonrası meydana gelen azalış ve HACİM, İTHALAT, İHRACAT değişkenlerindeki artış istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Kriz döneminin etkisi, krizin gerçekleştiği yılda tüm değişkenlerde azalmaya neden olurken takip eden yıllarda dış ticaret dengesi haricinde tüm değişkenlerde artış meydana gelmiştir.

4.3.2. 2001 Kriz Dönemi Analizi Sonuçları

Tablo-4.5 2001 Kriz Dönemi T testi Sonuçları

Değişkenler	Karşılaştırmalar	Ortalama fark	Standart sapma	t	p
DENGİ	Kriz öncesi -Kriz sonrası	-2.81250	2366.25564	-0.005	0.996
GSYİH	Kriz öncesi -Kriz sonrası	-9369.31250	16485.38763	-2.273	0.038
HACİM	Kriz öncesi -Kriz sonrası	-8774.43750	8335.09092	-4.211	0.001
İHRACAT	Kriz öncesi -Kriz sonrası	-4388.62500	3196.82054	-5.491	0.000
İTHALAT	Kriz öncesi -Kriz sonrası	-4385.81250	5226.54682	-3.357	0.004
DYY	Kriz öncesi -Kriz sonrası	-45.50000	250.47395	-0.727	0.479

2. kriz dönemine (2001) ilişkin yapılan karşılaştırmalarda kriz öncesi ve kriz sonrası ortalamalarındaki değişim incelenmiş ve tüm değişkenlerde kriz dönemi sonrasında artış meydana geldiği görülmüştür.

2001 krizinin tüm DENGİ ve DYY haricinde tüm değişkenler üzerinde etkisi anlamlıdır ($p < 0,05$).

Kriz sonrası dönemde GSYİH da 233.66667 birimlik, hacimde 8774.43750, ihracatta 4388.62500, ithalatta 4385.81250 birimlik artış meydana gelmiştir. Söz konusu artışlar istatistiksel açıdan anlamlıdır.

4.3.3. 2008 Kriz Dönemi Analizi Sonuçları

Tablo-4.6 2008 Kriz Dönemi T testi Sonuçları

Değişkenler	Karşılaştırmalar	Ortalama fark	Standart sapma	t	p
DENGE	Kriz öncesi sonrası	-Kriz 5738.37500	5755.83074	3.988	0.001
GSYİH	Kriz öncesi sonrası	-Kriz -50104.1875	26285.79672	-7.625	0.000
HACİM	Kriz öncesi sonrası	-Kriz -24927.12500	14276.28522	-6.984	0.000
İHRACAT	Kriz öncesi sonrası	-Kriz -9594.37500	5333.43800	-7.196	0.000
İTHALAT	Kriz öncesi sonrası	-Kriz -15332.75000	9488.17119	-6.464	0.000
DYY	Kriz öncesi sonrası	-Kriz 202.25000	3463.48646	0.234	0.818

3. kriz dönemine (2008) ilişkin yapılan karşılaştırmalarda kriz öncesi ve kriz sonrası ortalamalarındaki değişim incelenmiş ve dış ticaret dengesinde kriz sonrası dönemde 5738.37500 birimlik azalma ve GSYİH da -50104.18750 birimlik artma meydana gelmiş, hacimde 24927.12500, ihracatta 9594.37500, ithalatta 15332.75000 birimlik artış gerçekleşirken dyy de 202.25000 birimlik azalma meydana gelmiştir. 2008 krizinin DYY haricinde diğer tüm değişkenler üzerinde etkisi anlamlıdır. ($p < 0,05$).

Kriz döneminin etkisi krizin gerçekleştiği yılda tüm değişkenlerde azalmaya neden olurken takip eden yıllarda dış ticaret dengesi ve dyy haricinde tüm değişkenlerde artış meydana gelmiştir. Tüm kriz dönemlerine ilişkin sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde her üç kriz döneminde de krizin belirgin düşürücü etkisinin ilk yılda yaşandığı ve takip eden 3-4 yıllık periyotta etkisinin kaybolduğu ya da anlamlı derecede artıcı bir etkiye sebep olduğu söylenebilir. 2008 krizinden sonraki dönem ortalamalarındaki artış miktarları diğer kriz dönemlerinden sonraki dönemlerle kıyaslandığında 2008 krizinden sonraki artış miktarları diğer kriz dönemi ortalama değerlerinden miktarca daha fazladır. Bunun nedenini 2008 krizinin teğet geçtiği söylentileri çerçevesinde bakıldığında krizin etkisinin diğer kriz dönemlerinden daha az olduğu ve ekonominin daha hızlı toparlanma sürecine girdiği yorumu çıkarılabilir. Bunun yanında ortalama değerdeki bu artışların geçmiş yıllara oranla günümüzde ticaret hacminde ve büyüme oranlarında daha büyük rakamlara ulaşmaktan kaynaklandığını söylemek de mümkündür.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada 1994, 2001 ve 2008 finansal krizlerinin Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım, dış ticaret ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilerinin olup olmadığını, 1990-2011 periyodunda incelenmiştir. Söz konusu değişkenlere ait çeyrek dönemlik veriler UNCTAD, TÜİK, TEK, DPT gibi ulusal ve uluslararası kurumlardan her bir değişken için ayrı ayrı derlenmiştir. Finansal krizlerin değişkenler üzerindeki etkisini analiz etmek için Granger Nedensellik Testi ve T testi kullanılmıştır.

Analiz kapsamında Granger Nedensellik Testi için; anlamlılık düzeyi değişkenler için yüksektir. Bağımlı değişken dış ticaret dengesidir ve dış ticaret dengesi ile dış ticaret hacmi ve ithalatta çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Bu ilişkiyi dış ticaret dengesinin hesaplanmasında ithalat ihracat ve dış ticaret hacmi parametrelerinin kullanılmasıyla açıklamak mümkündür. Bunun yanında doğrudan yabancı yatırım ve gayri safi yurt içi hasıla ile dış ticaret dengesi arasında tek yönlü ilişki söz konusudur. İlişkinin yönüne bakıldığında dış ticaret dengesindeki değişiklikler doğrudan yabancı yatırımlar ve gayri safi yurt içi hasılanın geçmiş değerlerinden kaynaklanmazken gayri safi yurt içi hasıla ve doğrudan yabancı yatırımlardaki değişikliklere dış ticaret dengesinin geçmiş değerlerinin etkisi söz konusudur.

Yapılan t testi sonuçlarına göre; 1. kriz dönemine (1994) ilişkin yapılan karşılaştırmalarda kriz öncesi ve kriz sonrası ortalamalarındaki değişim incelenmiş ve dış ticaret dengesinde kriz sonrası dönemde DENGE değişkeninde 828.50000 birimlik ve GSYİH da 233.66667 birimlik azalma meydana gelmiş, hacimde 4047.66667, ihracatta 1609.58333, ithalatta 2438.08333 ve dyy de 200.08333 birimlik artış meydana gelmiştir.

1994 krizinin DYY ve GSYİH haricinde diğer tüm değişkenler üzerinde etkisi anlamlıdır ($p < 0,05$). Söz konusu veriler incelendiğinde DENGE değişkeninde kriz sonrası meydana gelen azalış ve HACİM, İTHALAT, İHRACAT değişkenlerindeki artış istatistiksel açıdan anlamlıdır. Kriz döneminin etkisi krizin gerçekleştiği yılda tüm değişkenlerde azalmaya neden olurken takip eden yıllarda dış ticaret dengesi haricinde tüm değişkenlerde artış meydana gelmiştir.

2. kriz dönemine (2001) ilişkin yapılan karşılaştırmalarda kriz öncesi ve kriz sonrası ortalamalarındaki değişim incelenmiş ve tüm değişkenlerde kriz dönemi sonrasında artış meydana geldiği görülmüştür. 2001 krizinin tüm DENGE ve DYY haricinde tüm değişkenler üzerinde etkisi anlamlıdır ($p <$

0,05).Kriz sonrası dönemde GSYİH da 233.66667 birimlik, hacimde 8774.43750, ihracatta 4388.62500, ithalatta 4385.81250 birimlik artış meydana gelmiştir. Söz konusu artışlar istatistiksel açıdan anlamlıdır.

3. kriz dönemine (2008) ilişkin yapılan karşılaştırmalarda kriz öncesi ve kriz sonrası ortalamalarındaki değişim incelenmiş ve dış ticaret dengesinde kriz sonrası dönemde 5738.37500 birimlik azalma ve GSYİH da -50104.18750 birimlik artma meydana gelmiş, hacimde 24927.12500, ihracatta 9594.37500, ithalatta 15332.75000 birimlik artış gerçekleşirken dyy de 202.25000 birimlik azalma meydana gelmiştir. 2008 krizinin DYY haricinde diğer tüm değişkenler üzerinde etkisi anlamlıdır.(p < 0,05).

Kriz döneminin etkisi krizin gerçekleştiği yılda tüm değişkenlerde azalmaya neden olurken takip eden yıllarda dış ticaret dengesi ve dyy haricinde tüm değişkenlerde artış meydana gelmiştir. Tüm kriz dönemlerine ilişkin sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde her üç kriz döneminde de krizin belirgin düşürücü etkisinin ilk yılda yaşandığı ve takip eden 3-4 yıllık periyotta etkisinin kaybolduğu ya da anlamlı derecede artıcı bir etkiye sebep olduğu söylenebilir. Ayrıca üç krizin doğrudan yabancı yatırımlar için etkisinin % 5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olmayışı dikkat çekicidir. 2008 krizinden sonraki dönem ortalamalarındaki artış miktarları diğer kriz dönemlerinden sonraki dönemlerle kıyaslandığında 2008 krizinden sonraki artış miktarları diğer kriz dönemi ortalama değerlerinden miktarca daha fazladır. Bunun nedenini 2008 krizinin teğet geçtiği söylentileri çerçevesinde bakıldığında krizin etkisinin diğer kriz dönemlerinden daha az olduğu ve ekonominin daha hızlı toparlanma sürecine girdiği yorumu çıkarılabilir. Bunun yanında ortalama değerdeki bu artışların Türkiye ekonomisinde geçmiş yıllara nazaran ticaret hacminde, büyüme oranlarında ve ülkeye gelen yabancı yatırımlarda daha büyük rakamlara ulaşılmasından kaynaklandığını söylemek de mümkündür.

KAYNAKÇA

ARISYI F. Raz and Tamarind P. K. Indra (2009). "Global Financial Crises And Economic Growth: Evidence From East Asian Economies", *6th Annual Workshop Bulletin of Monetary Economics and Banking*, Jakarta, September 6, 2012.

Devlet Planlama Teşkilatı, Erişim Linki: <http://www.dpt.gov.tr>. 22.06.2013

DRAZ, Muhammed U. (2011). "Impact Of Financial Crises On Pakistan And China: A Comparative Study Of Six Decades", *2nd International Conference on Business and Economic Research Proceeding*, vol. 3, issue 1, pages 174-186

DUMAN, Erhan (2011). *Krizlerin Anatomisi:1929 Ekonomik buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Karşılaştırılması*, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

EĞİLMEZ, Mahfi (2009). "*Küresel Finans Krizi*" İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ekonomi Bakanlığı, Erişim Linki: <http://www.dtm.gov.tr/>. 15.06.2013

GONCALVES, Elsa and KARKKAINEN Arja (2010), Foreign Direct Investment Flows Hit By The Crisis, *Eurostat Statistics in Focus Economy And Finance*, 29/2010

ERDOĞAN, Levent (2007). "Genişletici Mali Daralma Hipotezi: Türkiye Uygulaması", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/Vol.:7-Sayı/No:2:117-132

ERGÜN, Suzan ve Gökdemir Levent (2010), *Küresel Krizin Türkiye Dış Ticaretine Etkisi*, Erişim Linki: <http://iys.inonu.edu.tr/?web=ozal.congress&mw=7908&dil=tr>. 19.03.2013.

GRANGER, Clive, W. J. (1969). "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods", *Econometrica* Vol:37, No:3 Page:424-438 28.08.2013.

HANEDAR, Önder (2005), "*Durağanlık Analizi, Birim Kök Testleri ve Trend*", Erişim Linki: www.deu.edu.tr/userweb/onder.hanedar/dosyalar/Metin.pdf. 21.06.2013

Hazine Müsteşarlığı. İstatistikler. Erişim Linki: <http://www.hazine.gov.tr>. 10.06.2013

KARABIYIK, Lale ve Anbar Adem (2010). "Küresel Ekonomik Krizin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 46, Nisan, ss. 44 - 57

KARACA, Orhan (2003). "Türkiye'de Enflasyon Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(2), 247-255

KAZGAN, Gülten (2007). *Türkiye'de Ekonomik Krizler: (1929-2001) Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Erişim Linki: <http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs/Turkiye.doc>. 07.04.2013.

KAZGAN, Gülten (2004). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Eorimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

KEYNES, John Maynard (1936), "*The General Theory of Employment, Interest and Money*", Erişim Linki: <http://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general-theory/> 10.08.2013.

MARX, Karl (1946). *Capital Vol. II, Introduction by GDH Cole*, London.

RICARDO, David (1821). *The Principles of Political Economy and Taxation*, Erişim Linki: <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/%7Eecon/ugcm/3113/ricardo/prin/index.html>. 15.08.2013.

- SEVER Erşan, ÖZDEMİR Zekai ve MIZIRAK Zekeriya (2011). "Finansal Globalleşme, Krizler ve Ekonomik Büyüme: Yükselen Piyasa Ekonomileri Örneğinde Bir İnceleme", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Vol.2, Sayı.3
- SUNAL, Seçkin ve AYKAÇ, Elçin (2005)."Türk İmalat Sanayinde İstihdam, İhracat ve Kapasite Kullanım Oranı İlişkisi: Panel Koentegrasyon", *VII .Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*.
- SWETA Chaman S, KAR-YUI Wong(2002)." *Economic Growth, Over- investment and Financial Crisis*", Erişim Linki: <http://faculty.washington.edu/karyiu/papers/invest-crisis.pdf>. 09/03/2013.
- TAKIM, Abdullah (2010) ."Türkiye'de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14 (2): 1-16
- UMUT, Gökhan (2011). "2001 Sonrasında Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve İstihdam: Türkiye'deki İşsizliğin Dinamikleri, *İnsan ve Toplum*, 1(2), 111-133,
- VİNTILA, Denisia M. (2011). "Foreign Direct Investments During Financial Crises", Article provided by University of Oradea, Faculty of Economics in its journal *The Annals of the University of Oradea, Economic Sciences*, December, page: 41-45
- YILMAZER, Mine (2010). "Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme", *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E. D.*, Cilt:8, Sayı:1
- YÖRÜK, Nevin(2010). "Küresel Finans Krizinin Doğrudan Yabancı Yatırım Akışına Etkisi", Erişim Linki: <http://iys.inonu.edu.tr/?web=ozal.congress&mw=7908&dil=tr> 27/09/2012.
- YÜKSELER, Zeki(2009). "Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumu",TCMB. Erişim Linki :http://tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Krizler_Yukseler.pdf